

način – pregled svjetske povijesti promatran kroz povijesni tijek carina. Važna sastavnica djela zasigurno je pri tome i hrvatska dimenzija, odnosno autorovo pomno uključivanje zbivanja na hrvatskom području u kontekst svjetske dimenzije povijesti carina. U istraživanju i prezentaciji rezultata autor je u potpuno poštivao temeljna znanstvena načela i metodologiju. Tekst je pisan pitkim i jasnim stilom, sadržajno-tematska koncepcija vrlo je pregledna te ovo djelo zasigurno – uz nedvojbeni uporabnu vrijednost za znanstvenike i istraživače – može naći put i do najšire čitaateljske publike

Lovorka Čoralić

Pál Engel, *The Realm of St Stephen: A History of Medieval Hungary, 895 - 1526*, Andrew Ayton (ur.), I. B. Tauris & Co Ltd, London - New York, 2001., str. 471 [19], ISBN 1-86064-061-3

Iako je od objavljivanja Engelove knjige prošlo nekoliko godina, ipak mislim da ju je potrebno, zbog njezina značaja i za hrvatsku historiografiju, prikazati i u *Povijesnim prilogima*. Naime, ova je knjiga razmjerno često citirana u radovima o srednjovjekovnoj povijesti Hrvatske i Slavonije, ali još uvijek nije dovoljno poznata među hrvatskim povjesničarima, pogotovo među studentima povijesti. Kao što je u uvodu knjizi rečeno, još početkom devedesetih godina dvadesetoga stoljeća urednik ovog izdanja predložio je Pálu Engelu, jednom od vodećih mađarskih povjesničara srednjeg vijeka, da Budući da je knjiga prvenstveno namijenjena nemađarskim čitateljima, dogovorili su se da bude napisana na engleskom, a ne da se prevede već postojeće djelo. Knjiga je objavljena prigodom tisućite obljetnice krunjenja prvog ugarskoga kralja Sv. Stjepana, te je strukturirana kao sintetsko djelo koje bi trebalo dati opći uvid u događaje, pojave i odnose toga vremena.

Knjiga se sastoji od tri uvodna poglavlja i još dvadeset poglavlja koja kronološki prikazuju srednjovjekovnu povijest Mađara od njihova dolaska u 9. stoljeću, preko formiranja Ugarskog Kraljevstva, pa sve do velikog poraza ugarske vojske u bitci kod Mohača 1526. godine.

U uvodnim poglavljima (str. vii-xix) nakon urednikovih objašnjenja razloga i okolnosti nastanka knjige, autor se u nekoliko riječi osvrnuo na probleme različitih nacionalnih tumačenja srednjovjekovne povijesti Karpatskog bazena, tj. Panonske nizine. Budući da na tom razmjerno malenu području boravi mnogo naroda različitih jezika, postoji više oblika imena za pojedine pokrajine, gradove, ali i osobna imena. Iz tog se razloga, a i budući da je knjiga pisana engleskim jezikom, autor odlučio da osobna imena latinskoga korijena prevede na engleski, a za mađarska imena, koja se u izvorima nalaze latizirana, zadržao je mađarske varijante imena. Osim toga, u trećem je uvodnom poglavlju Engel opisao područje o kojem namjerava govoriti te je definirao njegove granice i osnovna obilježja krajolika, ali i kratku povijest. Dalje je u tekstu autor naveo tipove postojećih pisanih povijesnih izvora. Problem izvora pr-

venstveno se očituje u tome da za ranija razdoblja ne postoji gotovo nikakvi crkveni anali ili obiteljske kronike, a ni bilo kakav narativni povijesni izvor (osim za razdoblje 1345. do 1355. godine). Postoje samo vrlo kratke kronološke bilješke o krunjenju ili smrti vladara. Iako ne postoji mnogo narativnih izvora, postoji znatna arhivska građa, ali ne i za razdoblje najranije povijesti. Za razdoblje do kraja 12. stoljeća postoji tek nekoliko desetaka isprava, ali već za razdoblje od 1200. godine do kraja 13. stoljeća postoji oko 10000 takvih izvora. Štoviše, za razdoblje od 1301. do 1526. godine sačuvano je gotovo 300 000 isprava, a većinom se čuvaju u arhivima u Budimpešti, Beču, Bratislavi, Kluju i Zagrebu. U nastavku uvoda autor je opisao ograničenja modernih istraživanja, uzevši u obzir nedostatak i necjelovitost dostupnih povijesnih izvora.

U prvom poglavlju (str. 1.-7.) autor ukratko prikazuje povijesne događaje i sve seobe naroda kroz područje Karpatskog bazena, od rimskog osvajanja u vrijeme cara Augusta početkom 1. stoljeća nakon Krista pa sve do dolaska Mađara sredinom 9. stoljeća. Osvrćući se na povijest Rimljana, Huna i Avara na tom području, Engel je objasnio fenomen kontinuiteta, i to prvenstveno naglašujući da novopridošli nomadski narod Mađara na tom području nije naišao na potpuno nenastanjenu zemlju koja bi u svim aspektima bila *tabula rasa*. Naime, tu postoje tragovi kontinuiteta toponima, etnonima, ali i društvenih organizacija starijih od dolaska Mađara.

Drugo poglavlje (str. 8.-24.) govori o povijesti Mađara prije njihova pokrštanja početkom 11. stoljeća. Autor se osvrnuo na dosadašnje spoznaje o podrijetlu Mađara te je prikazao vrijeme njihova osvajanja Karpatskoga bazena, tj. vrijeme od 862. pa sve do 894. godine. Ipak, Mađari nisu do tada okupirali cijelo to područje, nego su nastavili svoje povremene pljačkaške pohode na Zapad, koje autor sustavno prikazuje. Takvi pohodi većinom su završeni velikim porazom mađarske vojske od njemačkog cara Ota u bitki kod Augsburga 955. godine. Osim toga, autor je u nekoliko riječi prikazao pogansko mađarsko društvo, njegovo političko uređenje, a i prva njihova naselja.

U trećem poglavlju (str. 25.-48.) prikazano je vladanje prvih pokrštenih mađarskih vladara, tj. princa Geze, te kralja Stjepana I., ali i njegovih nasljednika, više je pažnje pridano vladavini kralja Stjepana I., ali i Ladislava I. i Kolomana. U nastavku je poglavlja prikazan nastanak kršćanske monarhije te prvobitna organizacija njezine vlasti. Osim toga, pažnja je pridodana nastanku i uređenju nove ugarske crkve, kao i zatiranju poganskih običaja u društvu. Većina tih običaja inkorporirala se u kršćanstvo, ali ipak su ostali neki tragovi poganskih vjerovanja, kao što su vjerovanja o vampirima.

Četvrto poglavlje (str. 49.-65.) prvenstveno se bavi vladavinom Kolomanovih nasljednika sve do vremena kralja Bele III. Uz osnovne političke događaje u 12. stoljeću autor je u ovom poglavlju opisao privredu Ugarskoga Kraljevstva toga doba, tj. stočarstvo, ali i sve češću obradu zemlje. Opisani su stanovništvo i naselja toga doba, kraljevski prihodi i osnove ekonomije.

Iduće poglavlje (str. 66.-82.) donosi opis ranog mađarskoga društva. Engel je definirao osnovne društvene klase, slobodnjake i neslobodne. Također je s dosta pažnje

opisao nastanak društvenih skupina, potom organizaciju i diferencijaciju pojedinih grupa unutar slobodnjaka, postanak utvrda iz kojih se razvijaju kraljevske županije. Analizirao je poluslobodno stanovništvo, razvoj plemstva i oblike privatnog vlasništva u razdoblju do kraja 12. stoljeća.

Šesto se poglavlje (str. 83.-100.) bavi "razdobljem zlatnih bula", tj. razdobljem jačanja domicijalnoga plemstva koje se razvilo zbog prakse prethodnih Arpadovića da daruju kraljevske posjede plemstvu u vječno uživanje. Osim političkih i društvenih zbivanjima u razdoblju vladavine kraljeva Emerika i Andrije II., Engel je detaljnije opisao uzroke nastanka i posljedice donošenja Zlatne bule iz 1222. godine. Opisana je i provala Mongola 1242. godine.

Sedmo poglavlje (str. 101.-121.) bavi se razdobljem vladavine posljednjih kraljeva iz dinastije Arpadovića. Zbog posljedica mongolske invazije Bela je IV. pokušao reformirati vojsku. Ukratko se govori o vladavini kraljeva Stjepana V., Ladislava IV. i Andrije III. U ovom je poglavlju autor prikazao različite tipove naselja i razvoj gradova u drugoj polovici 13. stoljeća, a posebno se osvrnuo na naseljavanje Saksonaca u Transilvaniju i na razvoj *Sicula* kao posebne društvene skupine. Do toga je doba većina stanovništva Transilvanije bila romanskoga podrijetla. Za ovo doba znatno je povećan broj pisanih izvora.

Vladavina Karla I. Anžuvince, tj. prvoga stranog vladara koji je preuzeo krunu Sv. Stjepana, opisana je u osmom poglavlju (str. 124.140.). Za njegovo je doba važno jačanje pojedinih plemićkih rodova, oligarha. U to doba je sve češća bila praksa da pojedini magnati i prelati uzimaju svoju službu pojedine osobe, *servientes*. Takav novi društveni odnos naziva se *familiaritas*. U početku je svoje vladavine Karlo poduzimao prave vojne protiv pojedinih oligarha te je nastojao ojačati položaj kraljevstva na Balkanu. Kasnije se upleo u zamršene odnose sa susjednom Austrijom, Češkom i Poljskom. Na kraju poglavlja autor je opisao ugled kralja Karla I. na drugim vladarskim dvorovima.

Deveto poglavlje (str. 140.-156.) opisuje stvaranje novih društvenih odnosa za vrijeme duge i snažne vladavine Karla I. Posebno se opisuje vladarev odnos prema Crkvi i njezinim prelatima. Autor opisuje vladarev dvor, potom domenu njegova vladanja te javne financije toga vremena, definirajući vladavinu kralja Karla I. kao "zlatno doba Ugarske".

U desetom poglavlju (str. 157.-173.) opisana je vladavina Ludovika I. Velikog (1342.-1382.). Budući da čitavo vrijeme njegove vladavine nisu zabilježeni znatni i unutarnjo-politički nemiri, kralj je mogao voditi aktivnu vanjsku politiku. Tako se već početkom svoje vladavine umiješao u pitanje preuzimanja napuljskoga trona. Također je vodio aktivnu politiku prema Dalmaciji, Hrvatskoj i Bosni te niz ratova s balkanskim vladarima. Šireći svoj utjecaj prema sjeveru, godine 1370. okrunio se poljskom krunom.

Engel je u jedanaestom poglavlju (str. 174.-194.) obradio više aspekata događaja i daljnji razvoj pojedinih društvenih odnosa i pojava u vrijeme vladavine Ludovika I. Velikog. Posebno pozorno opisao je nastanak dvorskoga plemstva i raspad sustava

kraljevskih županija. Govori se i o uređenju vojske po novom banderijalnom sustavu, kao i o javnim i kraljevskim financijama.

Nakon smrti kralja Ludovika I. Ugarsko Kraljevstvo se našlo u razdoblju nasljednih kriza koje je autor opisao u dvanaestom poglavlju (str. 195.-208.). Ukratko su opisane okolnosti i događaji nakon kojih je krunu Sv. Stjepana preuzeo novi vladar Žigmund Luksemburški.

U idućem je poglavlju (str. 209.-228.) opisano razdoblje učvršćivanja centralne kraljevske vlasti u doba vladavine kralja Žigmunda. Kralj se oslonio na veliki broj obrazovanih stranaca koje je privukao u svoj sve veći dvor te im je prepustio mnoga vodeća mjesta u dvorskoj službi. Također je opisao kraljevsku vlast i njezinu domenu, posebno se osvrćući na Žigmundove pokušaje obnove kraljevskih županija. Naime, kralj se ponovno oslonio na provincijalno plemstvo, ujedno provodeći važne pravosudne reforme, ali i reforme javnih financija.

U četrnaestom poglavlju (str. 229.-243.) opisana je Žigmundova vanjska politika. Vodeći aktivnu vanjsku politiku prema zapadnim susjedima, poglavito prema Češkoj, kralj je zanemarivao novi problem na istoku, uspon i osvajanja osmanske države. Autor ukratko prikazuje i odnos rumunjskih kneževina prema dvoru u Budimu.

Razdoblje od 1323. do 1437. godine doba je naglog ekonomskog razvoja Ugarskog Kraljevstva, a osobito su procvati trgovina i gradovi. U vrijeme vladavine vladara iz anžuvinske dinastije Ugarsko Kraljevstvo doživjelo je veliku transformaciju pretvarajući se u urbaniziranije društvo (str. 244.-266.).

U šesnaestom poglavlju (str. 267.-277.) opisuje se znatan porast stanovništva i novih naseobina, ali govori se i o promjenama unutar etničkih skupina te o poljoprivredi i seljaštvu na prijelazu iz 14. u 15. stoljeće.

Sedamnaesto poglavlje (str. 278.-297.) govori o "razdoblju Ivana Hunyadija". Naime, poslije građanskog rata nakon smrti kralja Žigmunda, najmoćnija obitelj u Ugarskom Kraljevstvu postala je obitelj Hunyadi, čiji je najznačajniji pripadnik Ivan bio regent malodobnom prijestolonasljedniku Ladislavu V. Govori se o sve većoj opasnosti s istoka, o Osmanlijama.

Razdoblje vladavine kralja Matije Korvina (str. 298.-322) vrijeme je unutarnjopolitičke konsolidacije i razvoja umjetnosti. Ipak, Engel je posvetio nužnu pažnju vanjskopolitičkim događajima te govori o sve većoj i neizbježnoj osmanskoj opasnosti, ali i o ratovima koje je Matija Korvin vodio u Češkoj i Austriji.

Pretposljednje, devetnaesto poglavlje (str. 323.-344.) opisuje društvenim prilikama u Ugarskoj na kraju srednjega vijeka. Desetljeća na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće obilježena su snažnim ekonomskim razvojem te daljnjim razvojem feudalnih odnosa, ali i sve brojnijim seljaštvom. Autor govori o demografskim i etničkim promjenama društvenih grupa te o prilikama i razlikama unutar Crkve i unutar plemstva.

Posljednje poglavlje (str. 345.-371.) govori o posljednjim ugarskim vladarima iz dinastije Jagelović. Autor prikazuje jačanje parlamenta u vrijeme kralja Vladislava II.,

ali i sukob novih i starih ideja u poimanju kraljevske vlasti. Na kraju poglavlja opisuje se propadanje čitavoga kraljevstva, potom neuspjela vanjska politika, te seljački ratovi i borba različitih političkih frakcija za preuzimanje vlasti. Autor završava s opisom događaja koji su doveli do poraza kod Mohača 29. kolovoza 1526. te nagovještuje novi građanski rat između pristalica dvaju pretendenata na krunu Sv. Stjepana, Ivana Zapolje i Ferdinanda I. Austrijskog.

Kao prilozi u knjizi se nalaze karta Ugarskoga Kraljevstva u vrijeme dinastije Arpadovića (str. 373.), karta Ugarskog Kraljevstva u razvijenom srednjem vijeku (str. 374.), karta glavnih srednjovjekovnih prometnih pravaca (str. 375.), karta s prikazom gustoće stanovništva na kraju 15. stoljeća (str. 376.), prikaz naselja na posjedu Druget (str. 377.), karta županije Veszprém oko godine 1488. (str. 378.), te karta gradova Budima i Pešte na kraju srednjeg vijeka (str. 379.). Tu su i četiri rodoslovna stabla ugarskih vladarskih dinastija (str. 381.-384.). Također je važna i bibliografija (str. 396.-429.) razvrstana po pojedinim poglavljima knjige, a u njoj se nalaze gotovo sva relevantna izdanja mađarske historiografije, ali i ostalih historiografija. Na kraju se nalazi indeks imena gradova, pojedinaca ili obitelji, te važnijih pojmova (str. 431.-452.).

Knjiga *The Realm of St Stephen: A History of Medieval Hungary, 895 – 1526* mađarskoga povjesničara Pála Engela nezaobilazno je djelo među srednjovjekovnim povjesničarima. Prikazujući kronološki događaje od najranije srednjovjekovne mađarske povijesti pa sve do 1526. godine, autor se nije zadržao samo na pukom opisu događaja, nego je svoje djelo proširio opisom pojedinih društvenih skupina, privrede, javnih financija, međuljudskih odnosa, tj. cjelokupnih društvenih zbivanja u srednjem vijeku. Iako je zamišljena kao sintetsko djelo za manje upućene poznavatelje srednjovjekovne povijesti Ugarske, ali i okolnih zemalja, ipak je ovom knjigom otvoren niz pitanja na koje još treba dati odgovore.

Mrvoje Kekez

Savo Marković, *Studia Antibarensia*, Perast, 2006., 455 str.

U izdanju *Biblioteke Gospa od Škrpjela* 2006. godine objavljena je monografija dr. sc. Sava Markovića *Studia Antibarensia*. Ta monografija ili bolje rečeno zbirka rasprava plod je dugogodišnjeg autorovog istraživačkoga rada, koji zbog činjenice da grad Bar nema sačuvano arhivsko gradivo dobiva na još većoj važnosti. Zbirka rasprava sadrži deset odvojenih tematskih cjelina, od kojih su one već prethodno obrađene ovom prigodom upotpunjene novim saznanjima i podacima. Teme obrađene u monografiji različite su i zadiru u mnoga znanstveno-istraživačka područja (povijest, pravo, arheologija, povijest umjetnosti, jezikoslovlje) a pristupa im se ponajprije komparativnom raščlambom arhivskoga gradiva (iz arhiva u Kotoru, Dubrovniku, Veneciji, Zadru) i dotadašnjih historiografskih dostignuća.